

DET OFFENTLIGE BYROM GJENNOM 200 ÅR

Innledning

En form kan ikke fastholde en varig mening. Et offentlig eller privat byrom får den mening og det innhold som samfunnet måtte utstyre det med. I sentrumsplanen for Tromsø defineres offentlige byrom som alle "offentlige rom utenfor bygningene, dvs. parker, plasser, gater, gangveier og kaier i byen." Offentlige byrom er altså alt utendørs i byen som ikke er eid av et privat firma eller privatperson. Man kan altså sette grensen mellom det offentlige og private byrom ganske enkelt der grensen for eierskapet går.

Men studeres for eksempel det tidlige 1800-tallets byliv går det frem at grensene mellom offentlige og private byrom var uklare. Selv om man også i den gamle byen kunne dele inn byrommene etter eierskap, så vitnet de fysiske strukturene og bruken av rommene om at de to rommene ikke var tydelig adskilt. Dette skal jeg vise dere om litt. Det uklare skillet er imidlertid noe som forandrer seg i løpet av 1800-tallet, noe jeg mener har sammenheng med en begynnende demokratisering av landet. På 1800-tallet ble det offentlige rom nøytralisert og åpnet for å skape rom for offentlige ytringer. Grensemarkeringen mellom det private og offentlige forteller altså noe om en forskyvning av maktforholdene på 1800-tallet.

Kategoriene offentlig og privat stammer fra antikkens Hellas der polis-sfæren, som var felles for alle frie borgere, var strengt adskilt fra oikos-sfæren som var hver enkelts sfære. Det offentlige liv foregikk på agoráen, men var ikke bundet til dette byrommet, for offentligheten konstituerte seg i samtale. Oikos-sfæren var bundet til huset og det som foregikk der: livets reproduksjon, slavenes arbeid, kvinnenens tjeneste, fødsel og død. For grekerne var privatsfæren et nødvendighetens og forgjengelighetens rike, mens offentligheten var et friheten og

bestandighetens rike. Mens livets tvang og bluferdighet var gjemt innen oikos-sfæren, frembød polis et fristed for ærefulle utmerkelser.

Det norske ordet offentlighet kommer av det tyske *offen* som betyr åpen, og et offentlig rom betegner blant annet et sted som er åpent og tilgjengelig for alle. Begrepet offentlighet er også knyttet til statlige eller kommunale myndigheter – de skal altså sørge for den offentlige – den felles velferd for alle borgere. Det motsatte er det private – som kommer av det latinske *privatus* som betyr "uten offentlig embete". I en videre forstand er det private det som tilhører individet.

Uttrykk som offentlige byrom og private byrom trenger altså ikke kun knyttes til faste fysiske steder i byen, men også handlinger og sfærer. Byrom kan også være innendørs rom. Det kan være en type romkompleks der den offentlige tilgjengeligheten er stor, som for eksempel kjøpesentre og multifunksjonelle bygninger slik som moderne kulturhus. Mellom det offentlige og private er det et spenningsforhold som kanskje særlig kommer til uttrykk i byer der man som individ og privatperson stadig krysser grensen mellom offentlige og private rom.

Først skal vi gå tilbake i tid til 1800-tallet og se på hva som ligger i forandringen jeg mener skjedde med hensyn til det private og det offentlige byrom. Eksemplene henter jeg fra Hammerfest som jeg studert nøye. Deretter skal to bygninger eller snarere komplekser i Tromsø analyseres. Den ene representerer den offentlige myndighet, mens den andre representerer det private næringsliv. Både Fokuskvartalet og Nerstranda senter er tilgjengelige for allmennheten store deler av dagen, men er de begge offentlige byrom?

La oss gå tilbake til et byrom omkring 1840 i Hammerfest: Den franske kunstneren Auguste Mayer gir oss et bilde av Storgata eller *Rue Principal* som kunstneren kaller den. Bildet viser oss dagliglivet: her er det kvinner som bærer vann og tørker tøy, samer med reinsdyr og menn som står og prater. Branntakstene forteller at det både var

bolighus, uthus, lagerbygninger og kramboder langs gata. Det interessante er hvordan bygningene var disponert i forhold til gata. Det var nemlig ikke uvanlig at bolighuset lå på den ene siden, mens de tilhørende uthusene kunne ligge på andre siden. Vi må altså se for oss at kona på bildet stadig vekk krysset gata i sitt daglige virke, mens hun bar på mat, vaskevann eller dyrefôr. Gatene fungerte altså ikke bare som ferdselsårer som bandt byen sammen, men de ble i stor grad krysset på tvers og inngikk i husholdningens halvprivate sfære. Bygatene i den før-moderne byen kan sammenliknes med travle gårdstun.

Videre kunne kvartalene i den før-moderne byen ha én side med fasadebygninger og én side med bakgårdsbebyggelse. De gamle rekkekvartalene hadde en representativ fasade mot den ene gata, mens forbipasserende i bakgatene kunne se uthus, vedstabler og klesvask. Folk gikk antageligvis på kryss og tvers i byen, og tok den veien de fant enklest og var i mindre grad disiplinert av gateløp og tomtegrenser, og gatebelysning fantes ikke.

Det som derimot var en disiplinerende faktor var det sosiale systemet – inndelingen i stender.

Borgerstanden bestod både av velstående handelsborgere som menget seg med embetsstanden, mens høkere, verthusholdere og håndverkere utgjorde et lavere borgerlig sjikt. Dette var en gruppe som hadde lovfestede privilegier i byene. I byen fantes lite penger til felles investeringer, det var gjerne handelsborgerskapet som, i byfaderlig ånd, sørget for brønner, kirker eller brolegning. "Den ringere stand" var dagarbeidere, fiskere, tjenestefolk og fattige som levde på almisser.¹ Allmuen hadde å adlyde og ha et "føieligt sindelag slik et godt og lydig barn har imod strenge men brave Forældre", som Hanna Winsnes

¹ Pryser 1999 s. 23

skrev. Handelsborgerskapet gjorde det de selv fant ut var til det beste - om det var mest i offentlig eller mest i privat interesse var ikke en interessant distinksjon.

Det tidlige 1800-tallets by var organisert slik at det private og det offentlige ikke var tydelig adskilt. Det nærmeste man kom et offentlig rom i den gamle byen var kirka.

Som institusjon knyttet kirka enkeltindividet til et større samfunn gjennom å føre registre og utføre ritualer i forbindelse med fødsel og dåp, giftemål og død. Ritualene var lenket sammen, i og med at man ikke kunne gifte seg uten å være konfirmert, og man kunne ikke konfirmeres uten å være døpt. Tok man ikke del i den kirkelige offentligheten var man på mange måter isolert fra samfunnet.

Med bygningsloven 1845 ble det innført et nytt gatesystem. Gatene skulle være minst 20 meter brede og de skulle de krysse hverandre i rette vinkler i et rutenett. Videre skulle gatene være åpne i begge ender slik at når byen vokste kunne nye kvartaler i prinsippet legges til og gata forlenges i det uendelige. Smug og bakgater skulle ikke få eksistere. Kvartalene skulle bebygges langs alle fire sider, kvartalshjørnene ble avskrådd og de valmede takene på hjørnehusene avrundet overgangen fra en gate til tverrgata.

Hele kvartalets ytre side ble jevnt og utglattet, og fremstod som en kompakt enhet, uansett hvilken side man så det fra. Innenfor kvartalsveggene lå uthusene skjult, og her skulle alskens arbeid knyttet til husholdningene foregå. Innbyggernes private anliggende skulle bales med innenfor kvartalets fasader.

Det nye offentlige rommet var stort i dobbel forstand. Brede, rette gater ledet til det nye torvet, Oscars plass, i Hammerfest. Kultur-

aktiviteter som teater og konserter hadde tidligere vært noe som borgerskapet og embetsstanden hadde delt med hverandre, men som hadde en lukket og privat karakter. Nå ble det bygget musikkpaviljonger og etablert musikkforeninger som i prinsippet alle kunne delta i. Det var en periode da offentligheten stadig fikk nye arenaer for meningsutveksling og interessefelleskap på tvers av familiebånd og arbeidsliv. Livet utenfor kvartalene fikk et nytt innhold i andre halvdel av 1800-tallet.

Parallelt med at et nytt organiseringssystem for byene ble innført, mistet borgerskapet stadig flere av sine særrettigheter og det ble opprettet kommunale styringsorganer med valgte representanter. Den nye grenseoppgangen mellom private og offentlige byrom var et ledd i en maktforskyvningsprosess.

Sosiologen og filosofen Jürgen Habermas beskrev i avhandlingen *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1961, "Offentlighetens strukturforandring") to hovedformer for offentlighet knyttet til historiske epoker. Den *representative offentligheten* fra middelalderen ble avløst av den *borgerlige offentligheten* som begynte å ta form på 17- og 1800-tallet.

Den *representative* offentlighet, sier Habermas, konstituerer seg ikke som et sosialt område eller en offentlighetens sfære – snarere er den et slags statussymbol, og innehaveren representerer sin status offentlig: "Han viser seg, fremstiller seg som legemliggjørelse av en 'høyere myndighet'".² Øvrigheten trer frem for folket og kunngjør hva som gjelder som ramme for felleslivet i samfunnet. Den *representative* offentligheten kan beskrives som åpen i den ene enden – ut mot folket, mens den andre enden, der budskapet ble utformet, var lukket og omgitt av hemmeligholdelse.

² Habermas (1961) 1991 s. 6

Med *borgerlig* offentlighet forstås "først og fremst den sfære der privatfolk samles til publikum. Denne offentligheten – som er reglementert av øvrigheten – gjør publikummet krav på for å bruke den til konfrontasjon med de offentlige myndigheter om allmenne regler for samkvem".³ Den borgerlige offentligheten er "i sitt vesen åpen i begge ender, på alle kanter" og har som en viktig konsekvens utviklingen av demokratiske styreformers.

Offentligheten gikk altså fra å forvaltes av en konge eller fyrste til å utgjøre et rom der alle borgere hadde rett og plikt til å delta i fri meningsutveksling. En forutsetning for denne borgerlige offentligheten er en fri presse, der debatt mellom borgere fører til dannelse av en offentlig mening som statsmakten må ta hensyn til.

Jeg mener at tilfellet Hammerfest på 1800-tallet er et eksempel på en strukturendring av offentligheten parallelt med Habermas inndeling. Demokratiseringen krevde en borgerlig offentlighet, og det måtte skapes rom i byen slik at publikum kunne møtes og samtidig være sikre på at man møttes i polis-sfæren som vi husker fra det gamle Hellas.

I den borgerlige offentligheten ble også det private definert på nytt. Utslaget av dette kunne man for eksempel se i engelsk arkitektur: landadelen begynte å bygge om husene sine slik at fellesrommene ble mindre eller helt fortrent til fordel for det enkelte familiemedlems særskilte rom. De store gårdsplassene, der så mye av livet hadde utspilt seg, skrumpet inn og ble flyttet til baksiden av huset. I den borgerlige offentligheten ble det private forbundet med enkeltmenneskets rett til å være alene og uten publikum. I Hammerfest ble rekkekvartalenes halvprivate sfære erstattet av rektangulære barrierer som lukket seg omkring privatlivet som festningsmurer.

Med en representativ offentlighet ble betingelsene satt av den som måtte finnes seg over en i det sosiale hierarkiet. Overgangen fra

³ Habermas (1961) 1991 s. 25

standssamfunnets gate- og kvartalssystem med flytende grenser mellom det private og offentlige, til rutenettsystemets åpne gatestruktur og lukkede privatrom, handler egentlig om den pågående demokratiseringsprosessen på 1800-tallet.

Det sene 1800-tallets strukturer er fremdeles tydelig i Tromsø sentrum. Her er de avrundede hjørnebygningene og fasaderekker mot gata.

Herfra går vi ned til en nyere type bystruktur, et bygningskompleks tegnet av John Kristoffersens arkitektkontor på 1990-tallet. Nerstranda kjøpesenter, som så vidt kan skimtes, ligger sør i byen ved Strandtorget – et åpent rom i byen som kommunen nettopp har innredet på nytt med belysning, benker og lekeapparater for å lage "en trivselssone for alle", som det heter i kommunens reklamer for prosjektet.

Kjøpesenterets eksteriør er festningsaktig med de store gule veggflatene, kun avbrutt av enkelte vinduskarnapper. Riktignok er det vinduer på gateplan, men disse henvender seg i mindre grad til publikum enn vindusutstillingene i Storgata gjør. Leilighetene på toppen av senteret er diskret tilbaketrukket.

Inne i senteret blir man derimot møtt av en eksplosjon av henvendelser. Varene tyter ut av butikkene, og det finnes ingen butikkdører – det typiske for kjøpesentrene er de terskelløse butikkene.

Man trenger knapt å foreta noen valg: man ledes inn i senteret og trekkes rett opp i rulletrappa – den går bare en vei. Plutselig har man havnet i tredje etasje. Skal man ut igjen av senteret er nedstigningen mer komplisert. En rulletrapp går ned på plan to, men videre ned må man traske forbi flere terskelløse butikker til man kommer til en litt trang vindeltrapp. Det går adskillig tregere å gå ut, enn å komme inn.

Kjøpesenterets hovedåre minner om en gate, man går forbi butikker og kiosker. Etter noen meter åpner så senterets kjerne seg opp som et lite torv.

Det er høyt under taket, og glasstaket slipper inn dagslyset. "Torvet" er en pastisj over et bytorv fra kontinentet: galleriene bæres av glatte søyler med lyskranser som kapiteler og rekkverket bringer assosiasjoner til smijernsbalkonger. Hundrevis av små innfelte spotter sørger for en varm og jevn belysning. På "utendørskafeen" kan man sette ned med en kopp cappuccino og se på livet.

Utenom på kafeene finnes det nesten ingen steder å sette seg ned. Rommets hensikt er ikke det menneskelige møtet, men rastløs bevegelse og konsum uten opphold.

Kjøpesenteret har frelst oss fra utrivelig handel i bygater dekket med is som poleres av gnagende regn og snø fra alle kanter. Senteret er i så måte en idealby: temperert og i evig lampeskinn.

Og ikke nok med det: her trenger man ikke skritte over hundeeskrementer (hunder slipper ikke inn), her er ingen tiggere, "musikantene" er ikke fra et fattig land i sør eller øst, de er derimot kjent fra TV, og synlig berusede mennesker blir vist ut av en diskret vakt. "Gata" er brolagt med lyse fliser som er rene og blanke. Det er påfallende lite lukt der inne til tross for at det både grilles pølser og stekes vafler.

Den amerikanske sosiologen Richard Sennett ville kanskje si om kjøpesenterets utforming at det er en fornektelse av forskjell, en måte å viske ut uenighet og "fjerne kildene til friksjon".⁴ Rommet er nøytralisert og dette ser Sennett som karakteristisk for kapitalismens byrom.

⁴ Sennett 1997 s. 143

Nøytraliseringen har til hensikt å skjule sosiale spenninger, konflikter, meninger og forskjeller, sier han.⁵ Fra "torvet" har man utsikt til en friksjonsfri verden – her fjernes det forstyrrende og urovekkende.

Kjøpesenterets slogan er "Byens puls" og logoen, som vi ser på søppelbøtta i fremkant, har hentet inspirasjon fra hjerteslagsmålere som vi kjenner igjen fra sykehusdramaer på TV. Problemet er at denne pulsen inngår i et lukket system. Det er snarere som om pulsen vi måtte kjenne er fra en innkapslet organisme i byen. Nerstranda er en lukket boks uten kontakt med omverdenen. Riktignok kan man fra Le Kafé i tredje etasje få vindusplass, men vinduene vender ikke ut mot gatelivet utenfor, men mot fjell og hav. En behagelig utsikt fra en innadvendt idealverden.

Hva slags byrom er kjøpesenterets "torv"? Tilsynelatende er rommet åpent og tilgjengelig for alle. Hvem som helst kan gå inn, og bare et fåtall, som nevnt, blir vist ut igjen. Er det da et "offentlig rom"? Kan rommet brukes til "konfrontasjon med de offentlige myndigheter om de allmenne regler for samkvem", som Habermas mener er kjennetegnet på en borgerlig offentlighet? Kjennetegnet for kjøpesenteret er derimot at konfrontasjoner søkes unngått for enhver pris. Nerstrandas "torv" er ikke et offentlig rom – det er et fellesrom der reglene er bestemt av det private næringslivet i trygg forvisning om at reglene fremmer konsumet.

Denne slutningen fører neppe til en konklusjon om at vi har et demokratisk problem fordi dette rommet bare tilsynelatende er offentlig, mens det egentlig er et kontrollert privat byrom. Mer urovekkende er det som skjedde i Bodø tidlig på 1990-tallet.

I et kvartal av Storgata ble de opprinnelige butikkgårdene utvidet slik at gateløpet ble smalere, og over det hele ble det bygd et glasstak,

⁵ Pløger 2001 s. 70, Aspen og Strømmodden 1991 s. 30-37

og det er glassvegger i hver ende. Et kvartal av Storgata ble altså snevret inn, overbygd og innhegnet. Resultatet ble at kjøpesenteret Glasshuset nå ligger som en fondvegg i Storgata.

Formelt sett er hele det opprinnelige gateløpet Storgata fremdeles en del av byens offentlige gatenett. Det er altså et offentlig gateløp, men med private tak og vegger. Konflikten som ligger latent i et byrom med en så uklar grense mellom det offentlige og private kom til overflaten da Glasshuset ble et nattlig samlingssted for beruset ungdom og bråkmakere. Hærverk, fyll og vold førte til kameraovervåking og vakthold, men problemet ble visst ikke mindre. Politiet og flere politikere mente at Glasshuset rett og slett burde være avlåst om natta.

I avtalen mellom utbyggerne og Bodø kommune står det at den offentlige delen, altså gata, i utgangspunktet skal være døgnåpen. Det ble hevdet at å stenge Glasshuset nattertid ville være det samme som portforbud og krenkning av den personlige frihet som må finnes i et offentlig byrom. Et raskt blick på debattene på nettet viste at nesten 20 år etter at Glasshuset ble bygd er man fremdeles uenige om Glasshuset er et kjøpesenter på lik linje med andre kjøpesenter, eller om det er en overbygd del av en offentlig gate.

Grensene mellom det offentlige og det private byrom er altså uklare i dagens Bodø. Glasshuset ble ikke bygd for å lage en varmistue for pøbelen, men for å fremme konsumet. Som på Nerstranda søker man å fjerne friksjonen og nøytralisere rommet ved å begrense tilgjengeligheten.

Det neste spørsmålet er om et bygningskompleks bygd av og for den offentlige myndighet er problemfri i grensegangen mellom det private og det offentlige byrom?

Fokuskvartalet er et bygningskompleks tegnet av arkitektkontoret HRTB AS som sto ferdig i 2005. Bygningsmassen fremstår som todelt fra utsiden, men er i sin indre funksjon sammenhengende. Den ene delen som huser bibliotek og byarkiv ligger i en eldre bygning – den tidligere kinoen fra 1970-tallet med den iøynefallende takkonstruksjonen – mens rådhus med fler kinoanlegg i underetasjen ble lagt i den nye, kubiske delen av komplekset. Bygningen er altså bygd og forvaltet av offentlige myndigheter og er i følge arkitektene "Tromsøs mest offentlig tilgjengelige bygningsmasse". Videre heter det fra arkitektenes side at "vi har ønsket å poengtere åpenhet, fellesskap og den generelle tilgjengelighet". Hvordan har dette blitt poengtert i arkitekturen, og hvordan ble oppgaven "offentlig bygning" tolket og løst i 2005?

Rådhuset ligger på hjørnet av byens trafikale hovedåre Grønnegate, og den øverste delen av Torgallmenningen der Rådhusparken ligger. Den høyreste inngangsfasaden ligger vendt mot parken. Taket er trukket frem og støttes av rekke tynne søyler.

Den fem etasjer høye glassfasaden har et inntrukket midtparti som svarer til foajeen inne i rådhuset.

Inne i den store foajeen, skriver arkitekt Nils Herland i Byggekunst, "er man omkranset av enkle flater som gir et nøytralt rom, hvor man ser mot Tromsøs ustyrlige landskap, havnen, broen, Ishavskatedralen og fjellet. [...] Estetikken skal ivareta administrasjonens posisjon og gi inntrykk av den samfunnsviktige dialogen som foregår i bygget. Men til tross for denne viktige signalfunksjonen er arkitekturen nøytral, tilbakeholden, og gir plass for de enkeltmenneskene som utgjør byen, med sin historie og sine kontraster [...]".

Det er i foajeen at møtet og dialogen mellom den offentlige myndighet og privatpersoner skal skje. Rommet skal være nøytralt

nettopp fordi enkeltmennesket ikke er nøytralt, men preget av sin historie og full av motsetninger – kall dem gjerne fargerike personligheter. Det offentlige rommet skal dermed ikke være fargerikt, men tilbakeholdent, blygrått, hvitt og med noen ubehandlede treflater.

Foajeen er omkranset av glassflater: fasadeveggen mot parken, kontorene og møterommene som ligger på hver side har glassvegger og taket høyt der opp er av glass det også. De bærende konstruksjonene er gjort så slanke som mulig.

Et iøynefallende trekk ved foajeen er trappe- og gangbrokonstruksjonen som deler rommet. Trappa er plassert i midtaksen, med gangbroer til hver side og inn til kommuneadministrasjonens ulike avdelinger.

Fortsetter man forbi trappeløpet kan man se ned i etasjen under der kinogjengerne kan sitte og vente ved små bord, og man skimter også inngangen til biblioteket. Rådhusfoajeen er altså ikke bare åpen opp til taket i femte etasje, men også ned til underetasjen. Åpenheten er på ingen måte noe synsbedrag: Byråkratene klagde over dunsten av popcorn fra kjelleren, og det som møter en besøkende en fredag formiddag er eimen av kake i rådhusfoajeen. Det visuelt sterile miljøet i grått, hvitt og glass har likevel et drag av folkelig kos over seg.

Glasset, de lette konstruktive elementene og etasjenes uavbrutte sammenheng "poengterer åpenheten" som arkitektene hevdet. Videre hevdes det at "Det er viktig at man ser hvem som beveger seg her, og at man blir sett. Brukere og besøkende skal møte hverandre på mange forskjellige måter, også visuelt. [...] Glassfasader har blitt benyttet for å oppnå transparens, åpenhet og utsyn. Dette er bygninger som tilhører alle i byen, og transparens skal uttrykke dette.

Byens beboere skal også se inn i anlegget og visuelt delta i det som skjer.”

Åpenhet henger sammen med det å kunne se, altså ha kontroll over omgivelsene, og det at andre kan se deg, en anerkjennelse av din eksistens. Sosionomer og terapeuter forklarer gjerne utagerende og ”uønsket” oppførsel med et behov for å bli sett. I det moderne storsamfunnet er det å bli ignorert en potensiell trussel. Rådhuset skal i så måte være et humant rom der du som enkeltmenneske ikke blir oversett – kommunen skal yte service til hver enkelt av oss.

Grensen mellom å se og det å observere er hårfin. Glassfasaden skulle, ifølge arkitektene, gi mulighet til innsyn og deltagelse, noe som jeg tolker som utsagn om at idealet er at de byråkratiske skrankene minskes og at politiske prosesser foregår uten hemmeligholdelse. Glassfasadens mest karakteristiske egenskap er imidlertid *refleksen* – sett utenfra kan vi så vidt ane at det foregår noe på innsiden.

Høyt oppe i etasjene skimtes byråkrater på jobb – det som i arkitektenes retorikk kalles å gi befolkningen mulighet for ”visuell deltagelse”. Fra innsiden fortoner det seg annerledes. Fra pauserommet i fjerde etasje har man svært god utsikt til alle som beveger seg på gata nedenfor. De der nede merker ikke at de blir observert, og observatøren blir ikke avslørt.

Glasset, som tegn på åpenhet og demokratisk innsynsmulighet, kan likegjærne brukes til overvåking og kontroll. De åpne og imøtekommende gangbroene som leder til de ulike kommunale avdelingene, ender i låste dører. Og de som sitter innenfor forvalter en mengde personsensitive opplysninger.

Åpenhet, dialog, innsyn, deltagelse. Diskursen omkring 2000-tallets offentlige rom virker nærmest besatt av det grenseløse. Uenigheten kan gjerne kveles bare man gjør det under dekke av toleranse og forståelsefullhet.

Arkitekt Herland skriver videre at "I motsetning til mer tradisjonelle rådhus inviterer det nye bygget til å slentre innom, å "mingle" og treffe folk". Sammensetningen av rådhus med kino, kafé og folkebibliotek gir komplekset noe av kjøpesenterets sfære over seg. Som på Nerstranda er overgangen mellom de ulike delene terskelløs. Man kan "henge" i Fokuskvartalet fra tidlig om morgenen til seint om kvelden.

"Her får du alt" er siste nytt fra biblioteket. Også her står konsumet i sentrum, også her skal man kunne gli omkring uten motstand.

Konklusjon

Hva kan vi så si om grensene mellom offentlige og private byrom fra 1800-tallet og frem til dag? Vi har gjort tre tidsmessige nedslag i historien: det første omkring 1840, det andre omkring 1900 og det siste omkring år 2000.

1) Med bakgrunn i Habermas offentlighetsbegreper kan man si at grenseoppgangen mellom offentlige og private rom i 1840 var uttrykk for en representativ offentlighet. Den representative offentligheten trer frem for folket gjennom sine bemyndigete representanter og kunngjør beslutninger, og viser folk hva som gjelder som ramme for det felles liv i samfunnet. Et typisk sted for slike offentliggjøringer var *tinget* som ble avholdt noen ganger i året og da gjerne på kirkebakken.

Betraktes det offentlige rom som et nøytralt rom med god tilgjengelighet, må kirka være det nærmeste en kommer. Her møttes høy og lav, og alle i menigheten var på lik linje underlagt Gud. Bruken av kirkene tidlig på 1800-tallet reflekterer nettopp mangelen på andre offentlige rom. "Kirkeliv var underholdning, især for folk "af den ringere Folkeclasse", skriver historikeren Anne-Lise Seip. Folk klatret opp på benkene for å se bedre, og sølte dem til. De strømmet til begravelser, selv når "det simpleste Lig føres til Graven", het det fra Bergen, og

biskopens gravtale druknet i "den usømmelige Pøbelstøi".⁶ Ved brylluper var det enda verre, og enkelte ba om å få ha dørene lukket. En biskop henvendte seg til det teologiske fakultet for å be om tillatelse til å stenge kirken under seremonien, men svaret ble at lukking ikke var mulig, for alle skulle ha "Fri Adgang til Kirken".⁷ Kirka var et offentlig rom i betydningen åpent for alle. At den kirkelige handlingen ble utilbørlig forstyrret var et problem som ikke kunne løses ved utestengelse.

Det var grensene mellom stendene som var den avgjørende faktoren, grensen mellom offentlige og private rom hadde ikke noen samfunnsmessig betydning.

2) Omkring 1900 hadde det nye byplansystemet med brede og rette gater, og lukkede kvartaler blitt det vanlige i norske byer. Den unge botaniker og filosof Nicolay Lund skrev i 1842 at "jo større Massen av discutterende Individier er, des livligere er i Regelen Discussionen og des riktigere dens Resultater." Lund beskriver nettopp den borgerlige offentlighetens viktigste forutsetning, nemlig at det må finnes frie rom – om de er fysiske eller i form av avisspalter – til at det kan dannes en offentlig mening. Lund fortsetter: "Derfor er under ellers lige Forhold Culturen størst, hvor Jernbaner og Dampfart nedbryder eller forringer Rummets Skillevegger." I den demokratiske offentligheten var åpenhet, nedbrytning av rommets skillevegger vesentlig.

I den borgerlige offentlighetens æra ble det offentlige rom både mer åpent og tilgjengelig, samtidig som den som bevegde seg i det nye offentlige rommet ble underlagt en større visuell kontroll og derfor underlagt en sterkere disiplin. Måten å bygge kvartaler på, med bebyggelse langs alle sidene, og en felles bakgård i midten, kan betraktes, ikke bare som en innhegning av privatlivet, men også som viktigheten av et oversiktlig rom der "uvedkommende" raskt ville bli observert.

⁶ Seip 1997 s. 189

⁷ Seip 1997 s. 189

3) Omkring år 2000 beveger vi oss fremdeles i bystrukturer fra den borgerlige offentlighetens fødsel i Norge. Slik sett er grensen mellom byens offentlige byrom og de private byrom ganske tydelig. Som det står i sentrumsplanen er offentlige byrom utendørs rom som parker, plasser, gater, gangveier og kaier. Dette kunne man ha skrevet også omkring 1900. I 1840 derimot var dette irrelevant, rett og slett utenfor diskurs.

Men det har også kommet nye elementer til i byen som på grunn av sitt fysiske omfang og multifunksjonelle oppbygging må betraktes som en større inngripen i byen som organisme. Både Nerstranda, Glasshuset i Bodø og Fokuskvartalet definerer grensene mellom dagens private og offentlige byrom.

Kjøpesentrene representerer selvfølgelig det private næringslivet. De er bygd opp som små idealbyer der hensikten er å fremme konsumet. Den allmenne tilgjengelighet er derfor svært viktig – i krampetrekningene før de store høytidene holdes kjøpesenteret gjerne "nattåpent" som de kaller det i annonsene. Samtidig er det viktig at alt som kan forstyrre konsumet fjernes. På Disney-utgaven av et torv er skurkene enkle å få øye på, og de blir raskt vist veien ut.

Nerstrandens festningsaktige fasade er en tydelig grensemarkering mot offentligheten. I Bodø ønsket butikkeierene i Glasshuset å forsterke den grensen de allerede hadde bygget mot det offentlige livet i Storgata. Men den private annekteringen av gata var ikke komplett, og de må fremdeles slite med "usømmelig pøbelstøi" som i gamle dager.

Da det skulle bygges nytt rådhus i Tromsø skulle arkitekturen signalisere det grenseløse: Her skulle dialogen og deltagelsen få rom. Mens det private næringslivet bygger grenser, skulle det offentlige fjerne grenser. Glasset er hovedmaterialet fordi det, i hvert fall i arkitektens diskurs, er åpenhetens materiale. Og ikke nok med det: rådhuset ble bygd sammen med biblioteket og et flerkinoanlegg, så i

samme kompleks kan publikum lese aviser, låne bøker, gå på kino, spise kaker og søke om byggetillatelse til garasje. Det ene skal ikke være så mye mer krevende enn det andre – hele bygget er et *tilbud* til byens borgere.

Det som truer den borgerlige offentligheten, sier Habermas, er tendensen til at politikken i mindre grad blir diskutert i det offentlige rom. Det vil si at det som på overflaten ser ut som en politisk debatt egentlig er en "politisk elite som gjennom reklame presenterer moteriktige, ritual-aktige slagord for folket, mens de reelle politiske avgjørelsene foretas i indre fora". Habermas betegnelse på dette er den plebisitære offentlighet. Formingen av den offentlige mening er redusert til å avgi en stemme for det ene eller det andre alternativet.

Selv om Nerstranda og Glasshuset med sin arkitektur søker å fjerne seg fra offentligheten, å bygge en grense mot det forstyrrende og ubehagelige, og selv om da Rådhuset søker det motsatte – å bygge ned grensene mot offentligheten, så er begge strategier for å nøytralisere byrommene. Det nøytrale "torvet" på Nerstranda senter og den nøytrale foajeen på Rådhuset er til for kunden. Det handler om å legge til rette for konsum om det gjelder pølser, gullsmykker eller offentlige tjenester. Borgerne / kundene ønsker minst mulig motstand og ubehageligheter. I sentrumsplanen for Tromsø står det at "et byrom skal være attraktivt og behagelig å oppholde seg i", dets funksjon er tilfredsstillelse.

Tilsynelatende er det nøytrale rommet behagelig og tilfredsstillende, men er det egentlig tilsiløring av det faktum at samfunnet blir styrt av markedsideologer?